

NATIONAL YOUTH COUNCIL OF NAMIBIA
(NYC)

"Youth growing with the Nation"

NANGOF Trust

Namibia Non-Governmental Organisations Forum Trust

Advocating Networking Supporting

Making the difference! The BIG in Namibia

Basic Income Grant
Information - Silozi, June 2009

Masheleñi a mahala (BIG) kwa batu kaufela ba Naha ya Namibia

Mbumana 2009

Naha ya Namibia I fumile kono buñata bwa batu mwa Namibia bashebile. Naha ya Namibia ki yeñwi ya linaha zena ni shutano ye tuna mwahala batu ba ba fumile ni ba ba shebile. Shutano ye ye tuna I tiswa ki libaka la kuli naha ya Namibia ne I inzi mwa puso ya bukoba ni ketululo ya mubala kono mane hape ni likwata-kwata ze ezahala mwahala batu ba Namibia kasamulaho a tukuluho ya naha.

Ku zwa kale koo batu ne ba lumela kuli sifumu sa naha ha si hula, sika tisa kuli bunjebwe bu fukuzehe. Ne ku lumelwa kuli ku felisa bunjebwe ka mukwa o bunolo wa ku fa batu masheleñi a mahala ki ku sinyana mane hape ki mukwa o sika konda kacwalo ki hande ku litela ku hula kwa sifumu sa naha, mi sifumu sika ambakana kwa batu ba naha kaufela ni ku ba zwisa mwa bunjebwe. Ni hakulicwalo kasamulaho a lilimo ze 19 ku zwa fa tukuluho, ha ku sika ezahala cwalo. Kacwalo lu tokwa ku talima mikwa ye miñwi ye minca ya ku felisa bunjebwe.

Masheleñi a mahala (BIG) kiñi?

Masheleñi a mahala (BIG) ki masheleñi (ka mutala N\$ 100,-) ye ka fiwa ki mubuso ku muyahi kaufela wa naha Namibia ka ku sa bala lilimo kapa tuwelo ya mutu ni mutu. Masheleñi a ka lifiwa kwa batu bao baba sa a tokwi hahulu a ka kutiswa ka ku ba telisa. Butokwi bwa ona masheleñi a ki ku nanula mayemo a mipilelo wa mutu ni mutu ka ku felisa manyando ni ku fukuza bunjebwe mane cwalo ni ku ku sa likanelela.

Mulelo wo u simuluha kai?

Ka silimo sa 2002, katengo ka Namibia Tax Consortium (NAMTAX) ne ka tisize muhupulo wa ku tisa pulogilamu yaku holisa masheleñi a likani a mahala mwa Namibia. Katengo ka NAMTAX ne ka filwe musebezi wa ku nyakisisa mukwa wa ku lifa mutelo mwa naha. Kwa mafelelezo a musebezi ba bile ni likelezo za ku eleza mubuso mwa ku kala pulogilamu ya ku holisa masheleñi a likani a mahala ku mutu ni mutu ili ka mukwa wa ku abela sifumu sa naha kwa bayahi ba Namibia. Kelezo ye ki ya kuli mwana wa naha Namibia kaufela a fiwe masheleñi a o ku fitela ba kwanisa lilimo ze mashumi a silezi (60). Masheleñi a mahala ha a swaneli ku ba matasi N\$100,- mutu ni mutu, kweli ni kweli. Batu ba holiswa masheleñi aa ba iketela ka mo ba tabela ku a sebelisa. Ki mukwa o muñwi wa ku fa batu maata ni ku lukuluha mane ni buiswalo. Ha ki mukwa wa ku sinyana masheleñi kono ki kufa batu bupilo bo bunde.

Masheleñi a mahala a ka sebeza cwañi

Muyahi kaufela wa naha Namibia u ka fumana ona masheleñi a (BIG) ku fitela a kwanisa lilimo ze mashumi a silezi (60). Banana ba lilimo ze lishumi ka ze silezi (17), mu babaleli wa bona ki yena ya ka amuhela masheleñi a bona. Ka mutala haiba mwa lubasi lwa mina ku pila banana ba silezi (6), ni kuli haiba yomuñwi ni yomuñwi inge a fumana N\$100,-, kaufela lubasi lu ka fumana N\$600,- ye ka zwa kwa mubuso kweli ni kweli.

Kiñi ha lu tokwa masheleñi a mahala?

Buñata bwa ba yahi ba naha Namibia ki ba bashebile hahulu. Ka ku ya ka lipatisiso za mubuso, lipesenti za batu ba ba sa sebezi li eza 36.7 ka ku ya ka (Labour Force Survey 2004). Mwanana ni mwanana mwa banana ba ba lulu, lipesenti ze mashumi a malalu (30%) mwa banana ba lilimo ze ketalizoho ni za kwa tasi ba supeza ku ba ni mibili ye sina mununo ka ku ya ka lipatisiso za ba UNICEF ya silimo sa 2008. Batu ba Namibia ba ba eza lipesenti ze mashumi a mabeli (20%) ki ba bana ni butuku bwa HIV. Ku zwa fo Namibia ina ni ku sa likanelela kwa kabelo ya sifumu ku fitelela mwa lifasi kaufela (ka ku ya ka ba National Planning Commission 2009). Ku fukuza ku sa likanelela nto ye tisizwe ki ku kolonyekwa ni saluluti sa mubala ha ki taba ya za mulao feela kono ku fumanwi kuli ki nto ya butokwa kwa ku hulisa

sifumu ni lipuluko za linaha ze sa zwelapili.

Kiñi ba ba fumile ni bona ha ba fumana masheni a mahala, kiñi ha ku sa fiwi feela linjebwe?

Mikwa ya ku fa lituso ye zibahala hahulu, ki ya kufa kwa likwata za batu. Mikwa ye I fumañwi ku ba ye tula, ye sinyasinyane mane ni ku sa tusa hande bao ba tokwa lituso zeo. Hañata ba bashebile ki bona ba basa fumani hande lituso ze cwalo ka kuli bana ni butata bwa ku fumana litaba ze amana ni lituso zeo, mane ni lisebeliso ze ba tokwa kuli ba fumane lituso zeo. Ha luka fa lituso ku mañi ni mañi lu ka ikolwisisa kuli batu kaufela baba tokwa lituso ze, ba ka lifumana. Masheleñi a, a mahala, a ka fiwa ku mutu ni mutu, mukwa o ha u keti sikwata sa batu feela kono utusa kuli batu ba sebeze katata ku yaha sifumu sa naha. Ba ba fumile ba fumana masheleñi a mahala a. Ka ku cinca kwa mutelo, masheleñi a mahala a ba fumana a fumanwa ku bona hape. Ku cinca kwa mitelo ku ka sebeza ka nzila ya kuli ya hola masheleñi a likani u ka fumana masheleñi a mahala kono ka nako ye swana mutelo wa hae u ka ekezwa kuli masheleñi a filwe a kute. Ba ba fumile ba ka lifa mutelo o pahami ku fita masheleñi a ba ka fumana. Ba ka lifa, ka nako ye swana sifumu sa naha sika abelwa hande mo ku swanelela. Ka ku eza cwalo, ku fiwa lituso i ka ba swanelo ya mutu ni mutu. Isiñi kuno biza feela batu kuli ki linjebwe. Ka nako ye swana i kaba mukwa o munde o swanela wa ku ikabela, ku nga ku ba ba fumile ni kufa linjebwe.

Kopano ya ba ba talima za masheleñi a mahala (BIG)

Mwa kweli ya Muimunene silimo sa 2003, mukopano wa ba katengo ka baeteleli ba keleke ya linzwi la mulimu ya ELCRN ne ba kile ba nyatisa kuli naha ya Namibia i talimani ni butata bwa bunjebwe ni ku sa likanelela. Kacwalo ne ba amuhezi muhupulo wa katengo ka NAMTAX wa ku kala ku fa batu masheleñi a mahala. Ba keleke la linzwi la mulimu ba lumela kuli masheleñi a mahala a ka kona ku zwisa batu mwa bunjebwe ni ku ba konisa ku i sebezeza. Mwa mukopano o swana hape ne ku lomezwi kuli masheleñi a mahala a ka kona ku a ba hande sifumu kwa batu kaufela. Mukopano wa baeteleli ba keleke ya linzwi la mulimu ne u itamile ka luci ku sebelisana hamoho ni mubuso ku bona kuli muhupulo wa petahala.

Ka kweli ya Njimwana silimo sa 2004, ba keleke ya linzwi la mulimu ya ELCRN neb a kile ba lukisa mukopano o mutuna ku kandeka za pukelezo ya sifumu ili moo mulelo wa ku fa masheleñi a mahala mwa Namibia ni ona ne u kandekilwe. Likopano ze ñata-ñata neli bile ku o na mukopano o. ze swana sina: likeleke za linzwi la mulimu, tutengo to tusa mubuso ni ba yemeli ba mubuso. Mwa mukopano ne ku lulelanwi ku bupa katengo ka ka ka talima za pulogilamu ya masheleñi a mahala mwa Namibia. Mwa kweli ya Lungu ha ina ni mazazi a mashumi a a mabeli ni a silezi (27) mwa silimo sa 2005, katengo ka ba ba talima za ku holisa masheleñi a mahala ne ka kile ka zibahazwa simubuso mwa Windhoek. Ba bali mwa katengo ka ki; katengo ka likeleke za linzwi la mulimu mwa Namibia, katengo ka ba beleki, katengo ka likopano ze si za mubuso, katengo ka butuku bwa kakokwani ka HIV ni AIDS, katengo ka za ba milao ni katengo ka ka nyakisisa litaba za ba beleki. Katengo ka ba banca (NYC) ka bile membala wa kopano ye ka silimo se sa 2009. Mulelo wa kopano ye, ki ku bona kuli pulogilamu ya ku holisa masheleñi a mahala mwa Namibia wa petahala.

Mubuso wa Namibia ha u sika nga kale muhato fa taba yak u holisa masheleñi a mahala (BIG). Maofisa ba bañwi mwa mubuso banga kuli BIG ya tula mi mubuso ha u na ku kona ku lifa. Ba katengo ka IMF ba likile katata ku sitatalisa mubuso kuli u sike wa lifa masheleñi a mahala (BIG). Kasamulaho a lilimo ze peli za lingambolo, ba katengo ka BIG ne ba sika kona ku sikulula mubuso kuli u kale ku holisa masheleñi a mahala. Kacwalo ba katengo ka BIG se ba itombola ku kala pulogilamu ya BIG mwa sibaka si li sinwi. Mulelo ki ku supeza bunde boo BIG I kona ku tisa kwa batu.

PULOGILAMU YA KU HOLISA MASHELENI A MAHALA (BIG) MWA OMITARA

Sibaka se ne si ketilwe ki Otjivero mwa sikiliti sa Omitara Upa wa Namibia. Batu ba ba eza 1200 ki ba ba pila ku sona sibaka se. Bunata bwa bona ki bene ba sinyehzewi misebezi, bene ba sebeza mwa lifama ni mabasi a bona ha kuna ko ba kona ku ya. Bunjebwe ni ku tokwa bukamusu bwa batu ne bu

bonahala. Ba katengo ka BIG ne ba fumani kuli haiba BIG I kona ku tisa cincheho mwa bupilo bwa batu ba Otjivero, kona kuli BIG I kona ku tisa cincheho mwa bupilo bwa batu ba Namibia kaufela. Mungendenge o ne u kalile ka kweli ya Sope ka silimo sa 2008 kwa batu kaufela ba lilimo ze mwa tasa 60, ba kalile ku hola masheleñi a mahala a eza N\$100 mutu ni mutu kweli ni kweli. Ha kuna milao ye tamani ni masheleñi ao. Kuna ni sikwata sa bo caziba ba ba talima cincheho ye tiswa ki pulogilamu ye ya ku holisa masheleñi a mahala.

ZE FUMAÑWI MWA LIPATISISO

Ka kweli ya Sikulu ka silimo sa 2008 patisiso ya pili ne ikile ya ezwa. Ya bubeli ne i ezizwe ka kweli ya Njimwana ka silimo sa 2008. Zeñwi za lipatisiso zene fumanwi ki ze latelela:

- Pili pulogilamu ya BIG I sika kala kale mwa Otjivero, sibaka seo ne si zibahala ka ku ba ni batu ba ba ñata ba ba sina misebezi, lukupwe ni bunjebwe. Buñata bwa batu ne ba inzi mwa sibaka se ka kuli ne ba sina kone ba kona ku ya. Bupilo bwa bona neli bwa ku zwafa ni ku tokwa sepo ya bukamusu bwa bona.
- Makalo a pulogilamu ya BIG a tisize sepo mwa sibaka sa Otjivero si amuhezi pulogilamu ye hande ka ku panga sikwata sa limembala ze 18 ku eleza ba yahi ba silalo ka mo ba swanela ku sebeliseza hande masheleñi a ba fumana. Ye ki nto ye supeza kuli ha lu fa batu masheleni a mahala a ka tisa kuli batu ba kone ku ba ni maata a ku kona ku itusa bona beñi.
- Kakuli pulogilamu ya BIG ne I kile ya kalwa mwa sibaka si li siñwi, batu ba banata ne ba kile ba zwa mwa libaka zenwi ni ku tutela kwa Otjivero. Mabasi a shebile ne a kile a tutela kwa Otjivero bakeni sa masheleñi a mahala ni haike kuli ne sika hola masheleñi. Ye ki nto ye supeza butokwa bwa ku kala pulogilamu ye mwa naha kaufela kuli batu ba sike ba siya libaka za bona ni ku tutela kwa lijini yeñwi, tawindi kapa kwa mabasi a mañwi.
- Ku tuta kwa batu, ku tutela kwa Otjivero ku kile kwa bapala kalulo ku cinca linepo za patisiso. Lituwelo za mutu ni mutu (Per Capita Income) I kutezi fa fasi ku zwa kwa N\$89 kweli ni kweli mwa kweli ya Sope silimo sa 2008 ku isa kwa N\$67 mwa Njimwana silimo sa 2008. Kacwalo ha lu nyatisisa cincheho ye tisizwe ki BIG lu talima cwalo ni licinceho ze tisizwe ki batu ba ba tutezi kwa Otjivero kasamulaho BIG se I kalile.
- Ku zwa fo ikalezi BIG, bunjebwe mwa mabasi bu kutezi fafasi. Ha ku sebeliswa lisinyehelo za fa lico. 76 pesenti sa ba yahi ne ba fumanwi kuli ba wela mwa sikwata sa bao ba ba shebile ka kweli ya Njimwana silimo sa 2007. Lipesenti ze ne li kile za fukuzeha ku ya kwa lipesenti ze 37 mwa silimo si li siñwi kasamulaho a ku kala pulogilamu ya BIG. Mwahala mabasi bene ba sika ba ni batu be ne ba tutezi ku bona, palo ye ne I kutezi kwa tasi ku isa kwa lipesenti ze 16. Se ki si supo sesi bonisa kuli pulogilamu ya BIG ha I ezwa mwa naha kaufela I kona ku tisa cincheho ye tuna kwa bunjebwe mwa Namibia.
- Ka mukwa o swana, BIG I konile ku fukuza kwa butata bwa ku tokwa lico kwa banana. Ha ku sebeliswa mukwa wa ba katengo ka makete mwa lifasi (WHO), litaba za tatuba lisupeza kuli buima bwa banana ka ku ya ka lilimo za bona bu cincize ku ba bwa mbubo mwa likweli ze silezi ku zwa kwa lipesenti ze 42 buima bo bu kwa tasi bwa banana mwa kweli ya Njimwana ka silimo sa 2007 ku kuta mwa lipesenti ze 17 mwa kweli ya Mbuwana ka silimo sa 2008 mwa lipesenti ze mashumi (10) mwa kweli ya Njimwana mwa silimo sa 2008.
- Pili BIG I sika kaliswa kale bayahi ba sibaka se ba ba kula butuku bwa HIV/AIDS ne ba palelwa ku fumana milyani ya ARV bakeñisa bunjebwe ni ku tokwa linzila. BIG I konile ku ba tusa kuli ba kone ku itekela lico ze nunisa mibili mane ni ku kona ku nwa milyani. Nto yeñwi yene bisize bunolo ki muhato one u ngilwe ki mubuso ku tisa milyani ya ARV mwa Otjivero, I tisize kuli batu ha ba sa ya kwa Gobabis.
- Pili BIG I sika kala kale, licika la palo ya banana baba kena sikolo ne bas a yangi kwa sikolo nako kaufela. Palo ya bana ba sikolo be ne ba pasa ne I inzi mwa lipesenti ze 40, mi palo ya banana be ne ba siya sikolo ne I pahami. Buñata bwa bashemi ne ba palelwa ku lifela bana ba

bona kwa sikolo. Kasamulaho a ku kala pulogilamu ya BIG, palo ya bashemi bene ba lifezi bana ba bona kwa sikolo ne I hulile ha beli, lipesenti ze 90 mi hape buñata bwa banana se bana ni liunifomu. Ku sa kena sikolo bakeñisa ku tokwa masheleñi ku ku tezi fafasi ka lipesenti ze 42. Palo ye ne I kona ku ba ye nyinyani kambe ha kuna batu bene ba tutezi kwa Otjivero. Palo ya banana ba ba tuhela sikolo I kutezi fafasi ku zwa kwa lipesenti ze 40 mwa kweli ya Njimwana silimo sa 2007 ku ya mwa lipesenti ze ketalizoho mwa kweli ya Mbuwana ka silimo sa 2008 mane ne ikutezi mwa noto ka kweli ya Njimwana ka silimo sa 2008

- Kasamulaho a ku kala BIG, bayahi ba sibaka se ne ba kalile ku sebelisa kiliniki nako ni nako ka kuli se ba kona ku lifa N\$4 ha ba ya kwa kiliniki mi ni lituwelo za kiliniki li ekelize ha ketalizoho ku zwa kwa N\$250 kweli ni kweli ku isa kwa N\$1300 kweli ni kweli.
- BIG I konile ku tusa mabasi ku fukuza kwa likoloti za bona kuzwa kwa N\$1215.00 ku isa kwa N\$ 772 mwahala kweli ya Njimwana silimo sa 2007 mwa kweli ya Njimwana sihimo sa 2008. Ka nako ye swana lipulukelo za bona neli ekelize, mi ne I supelize mwa u ekeza kwa ku uta limunanu ze tuna, ze nyinyani mane ni li kuhu.
- BIG I konile ku tusa kwa ku kutiseza bu bangoki fafasi. Palo ya likezahalo za bubangoki ze ne bihilwe kwa sitieshini sa mapokola i kutile fa fasi kali lipesenti ze 42, busholi bwa limunanu bukuteza fa fasi ka lipesenti ze 43, busholi bwa lika zeñwi ku kutezi mwa lipesenti ze mashumi a mabeli (20).
- Makalo a BIG a tisize ku ekezeha kwa lipisinisi. Palo ya batu bao ba I pondile mwa lipisinisi (ba lilimo ze 15 ni ku isa kwa halimu) I ekelize ku zwa mwa lipesenti ze 44 ku iza kwa lipesenti ze 55. BIG I konile ku tusa batu ku ekeza kwa misebezi ye tisa lituwelo ku bona, polofiti kapa ku tusa lubasi mane ni ku ikezeza misibezi bona beñi. BIG I konisize batu ku fumana masheleñi ka ku kala lipisinisi za bona ze nyinyani, ze swana sina za ku panga litina, ku bupa linkwa ni ku luha litino. BIG i konile ku tusa ku tisa musika ka kufa mabasi maata a ku kona ku leka ze ba tokwa. Litaba ze ze funanwi ha li lumelelani ni bao ba ba bulela kuli BIG i ka tisa buzwa ni ku I itinga feela fa ku fiwa.
- Bakeñisa sa BIG mukwa wa basali wa ku itinga fa banna ku bona za bupilo bwa bona u kutezi fa fasi. BIG I konile ku fa basali maata a ku kona ku ba ni kamaiso fa mibili ya bona ku za ku somana, ku ba lukulula ku za ku itenga kwa ku lekisa mibili ya bona.
- Linyazo ka kuli BIG I ka ekeza bucakolwa ha kuna litaba ze supeza buniti bwa taba yeo.
- Katengo ka bayahi ka sweli ku lika ka tata ku felisa bucakolwa mi se ka kile ka lumelelana ni bañi ba lintolo ze lekisa lino ze kola ku sa lekisa lino ze kola ka lizazi la ku holisa batu masheleñi a mahala.
- BIG ki mukwa wa pukelezo ya sicaba o kona ku fukuza bunjebwe mane ku tusa kuli sifumu sa naha si kone ku hula. Kuli mukwa oo u be mulao wan aha kaufela, u kona ku eza kuli Namibia I kone ku tazeleza milelo ya (Millenium Development Goals) yeo naha Namibia I itamile ku yona.
- Pulogilamu ya BIG I ka tokwa masheleñi a mañata luli. Lisinyehelo lika ba mwahala N\$1,2 Billion ku isa kwa N\$1,6 Billion, ye ikona ku ba lipesenti ze eza 2,2 ku isa ku ze talu (3) ya sifumu sa Namibia silimo ni silimo. Kuna ni mikwa ye miñata ya ku fumana masheleñi a ku sebelisa kwa pulogilamu ya BIG. Cincho kwa mutelo wa VAT ye kopani ni mutelo wa lituwelo ki mukwa o muñwi. Mukwa oo u kona ku tusa batu ba lituwelo ze fa hali hali nib a lituwelo ze kwa tasi ku nanula lituwelo za bona. Mikwa ye miñwi ya ku fumana masheleñi a BIG ki ku beya hande mukoloko wa za butokwa mwa musulo wa naha ni ku kala mutelo fa sifumu sa naha.
- Patisiso ye tiile ya sifumu sa naha Namibia I supelize kuli mitelo ya Namibia I kona ku fitelela lipesenti ze mashumi a malalu (30%) ya lituwelo za naha kaufela. Ka nako ye palo ya mitelo ye sweli ku teliswa I mwa tasi a lipesenti ze 25, kacwalo naha Namibia I kona ku ekeza kwa ku nga mitelo ni ku ekeza kwa masheleñi a sifumu sa naha ku fitelela lisinyehelo za BIG. Nto ye I

bonisa hande kuli naha Namibia I kona ku ba ni masheleñi a ku holisa batu kaufela.

- Pulogilamu ya BIG mwa naha kaufela I kona ku tisa lika zende mwa nako ye kuswaninyana ni mwa bukamusu. Ha lu talima licinceho ze ezahezi mwa Otjivero-Omitara, lwa kona ku bulela kuli BIG ika fukuza bunjebwe mane ni ku tokwa misebezi, I ka ekeza lipisinisi ni kuli batu ba ka sebeza katata, I ka nanula palo ya banana ba ba pasa mwa likolo mane ni makete a batu ba Namibia a ka nbweshafala.

- Bunde bwa BIG bukile bwa bonwa ki ba yahi ba Otjivero be ne ba kile bali:

“BIG I tisiže bupilo mwa sibaka sa luna. Yomuñwi ni yomuñwi sa kona ku I tekela lico mi ha lu sa bona batu ba ba zamaya ba kupa lico sina kale. Se lu bona ki kuli batu ba kutezwi ki buntu bwa bona mane ni buismalo ni tokomelo”

“Ha lu buleli kuli lika kaufela li cince mwa lizazi li liñwi kakuli batu ba shwile tala, mi N\$100 ha ki ye nata kuli I cince lika kaufela. Kwa makalelo bashemi ne ba sebelisa masheleñi a sikolo ni a liunifomu ku lekisa lico. BIG ha maniti I tisiže batu ba Otjivero mane se ba ikutwa ku ba kalulo ya batu ba Namibia”

Mwa pulogilamu ya masheleñi a mahala ku ka tokwahala masheleñi a kuma kai, mi masheleñi a, a ka zwa kai?

Kuna ni mikwa ye mine (kapa ku ikopanya) ka mo BIG I kona ku fumana masheleñi:

1. Ku cinca kwa mitelo wa lituwelo. Ba lituwelo ze pahami ba lifa hahulu ka mukwa wa mutelo wa solidaliti ku fa ba ba shebile.
2. Ba sikwata sa NAMTAX ba kile ba eleza mubuso kuli mutelo wa VAT u ekezwe. Nto ye I kona ku tisa butata kwa buñata bwa babeleki ba Namibia kono hape ba kona ku tuseha kakuli lituwelo ze ba ka fumana kwa BIG ki ze tuna ku fita ñambekelo ya mutelo ye ba ka lifa.
3. Ha ku ka tiswa mutelo fa milafo ya Namibia ye sweli ku lekiwa kwa linaha zeñwi, kamutala Daimandi ni litapi mane ni mitelo ye minyinyani kwa ba poti ba ba potela Namibia
4. Ku talima kwa mukoloko wa lika za botokwa mwa musulo wa naha.

Litatubo za sifumu sa naha neli supelize kuli ku itingile ka mo lu kopanyeza mitelo, lisinyehelo za BIG kwa mubuso I ka ba mwahala N\$1,2 Billion ni N\$1,6 Billion silimo ni silimo I bapanywa kali lipesenti ze 2,2 ku isa 3,0 za sifumu san aha. Litatubo za sifumu lisupeza kuli ni haike kuli masheleñi a ki a mañata a sa inzi mwatasa a palo ya masheleñi ao naha I kona ku fumana inge ku sa sinywi sinywi ku tiya kwa mikwa ya masheleñi ya naha. Ku supelize kuli BIG ha ki pulogilamu ye ekeza kwa manyando ka nako ye tata ya sifumu sa naha kono ki mukwa o swanela kuli batu ba kone ku leka ni ku hulisa sifumu sa naha.

Batu ba ka holiswa cwañi masheleñi a, a mahala

Masheleñi a, a mahala a kona ku holiswa inge mo ku lifelwa masheleñi a manwi a mahala. Katengo ka NAMTAX ne ka kile sa eleza kuli makadi a bizwa “smart cards” ni ka kunyatela izibahaza ka minwana sina ka mo ba ezeza basupali ne li ka sebeliswa. Mukwa o u ka ba o chipile kwa mazazi a taha kwa pili. Kwa makalelo, mukwa o u ka tokwa kekezo ya masheleñi

Kana kuna ni mikwa ye miñwi ye minde kwanda a kufa masheleñi a mahala ku mañi ni mañi?

Ka ku ya ka lipatisiso ni ze nozwi mwa libuka ku amana ni mikwa ye miñwi, ba katengo ka NAMTAX ne ba fumani kuli mukwa o munde feela wa ku talima za bunjebwe ni za ku sa likanelela ki ku fa masheleñi a likani ku mutu ni mutu. Kuna ni mikwa ye miñwi ye swana sina : ku fa lituso kwa banana ku isa kwa lilimo ze lishumi ka ze supile (17). Kono mikwa ye ha i sebezi hande mi buñata bwa batu ba

siyala ba sina lituso. Kuna ni mikwa ye tula hahulu ye swana sina “workfare”, ye tokwa kuli konji mutu na sa sebelize kona a kona ku fumana tuso kwa mubuso. Ma pulogilamu a, a tula hahulu mi hape ha a fiti kwa batu kaufela ba ba a tokwa hahulu. Ma pulogilamu a mañwi a mubuso a swana sina ku fepa banana mwa likolo ni amañwi cwalo, a sike a ngiwa ku ba mikwa ye kona ku sebeliswa I nosi kono I swanela ku sebeliswa ni ye miñwi.

Kana batu ba ka itinga feela fa masheleñi a mahala.

Linjebwe li itingile feela fa lituso ze zwa kwa batu ba bañwi, ba habo bona ni balikani ba bana ni masheleñi. Masheleñi a mahala a ka eza kuli batu ba be ni masheleñi foba kona ku sepa ni ku ba tusa ku eza milelo ye batokwa. I ka fukuza kwa buima bwa bunjebwe bo bana ni bona bwa ku tusa mizwale ni ba likani ba bana ni masheleñi a likani feela. Masheleñi a mahala a ka fukuza ku itinga hahulu ku ba bañwi ni ku ba ni masheleñi a ku bulukiwa mwa sifumu sa naha.

Misika ya mwa lilalanda, sihulu misika ya mwa matakanyani i ka chimbulwa kwa masheleñi a, a mahala ka tiko ya kuli masheleñi a, a ka konisa ku kala ku bupa sifumu sa libaka za matakanyani ze sika zwelapili. Sina ha lu boni mwa sibaka sa Omitara. Masheleñi a, a ka fiwa ku mutu ni mutu i ka ba simbule sa masheleñi fo ba ka sepa ni ku kona ku lukisa hande misebezi ya lipisinisi za bona.

Ki kuli mutabela kuli naha Namibia I kale ku fa masheleñi a mahala kwa batu kaufela?

Masheleni a mahala kwa batu kaufela a ka kona ku eza kuli batu kaufela mwa likiliti (Regions) kaufela za naha ba kone ku fumana tuso. Pulogilamu ya masheleñi a mahala ya kona ku ezwa kono ku itingile feela fa taato ya ba lipolitiki. Batu ba Namibia ba na ni tukelo ya ku kukupa katata masheleñi a mahala ona fa.

Haiba mu tabela kuli pulogilamu ya masheleñi a mahala i eziwe mwa naha kaufela, mubulele kuli mu utwahale ka ku eza ze latelela:

- Mu caele muhala kwa rediyo (pulogilamu ya caya muhala) mu fe maikuto a mina ku ama pulogilamu ya masheleñi a mahala.
- Munole manolo a ba bali kwa makolanta ku ama masheleñi a mahala.
- Mu abele batu ba ba ñata mampili ni ku kandeka mulelo wa masheleñi a mahala ni batu ba bañwi.
- Muambole mulelo wa masheleñi a mahala mwa keleke ya linzwi la mulimu, mwa katengo ka ba beleki, tutengo twa ba banca, mwa tutengo twa likiliti mi mu ba susueze ku ba membala wa katengo ka ka talima za masheleñi a mahala haiba ha ba sika eza kale cwalo.
- Mu bulele kamo mu tuseza pulogilamu ya masheleñi a mahala ni ba yemeli ba mina mwa lipolitiki mwa lilalo za mina, mwa likiliti, ba ba swana sina makansela ni baeteleli ba sizo. Ba ketezwi ku yemela maikuto a mina

BARBER SHOP
4 STUDENTS
N\$7-10 ONLY
ADULTS WE CAN
TALK !!!
HARRYZ
Harryz

OTJIVERO
TUCK SHOP
Coca-Cola

The Basic Income Grant Pilot Project in Otjivero-Omitara